

1

Vrije wil of determinisme?

Determinisme of vrije wil gaat in de filosofie meestal over de vraag: Hoe vrij is de mens om te handelen? En ook: Kan ik willen wat ik wil?

Drie zaken spelen een rol:

- Een handeling uit vrije wil is een handeling waarvoor je **verantwoordelijkheid** kunt dragen.
- Het brengt naar voren wat de **persoonlijke keuze** is van een individu.
- En het is het gevolg van **bewuste aansturing**.

Vrije wil zien we dan als beginnend in het denken. Daar wordt een beslissing genomen en die beslissing zet een (fysieke) handeling in gang die onbelemmerd het individu dat laat doen wat hoort bij wat er zojuist bedacht en gekozen is.

2

Een paar mogelijke standpunten

Schema 2-1

VRAAG 1 Is het determinisme waar?		VRAAG 2 Is het determinisme compatibel met de vrije wil die vereist is voor morele verantwoordelijkheid?		Standpunt
ja	nee	nee	ja	
nee	nee	nee	ja	hard determinisme
wellicht	ja	ja	ja	libertarisme (par. 2.3)
wellicht	nee	nee	nee	compatibilisme (par. 2.4)
				hard incompatibilisme (par. 2.6)

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

Uit Vrije wil, blz 39

3

3

De mens een machine of een autonoom individu?

- Frankenstein van Mary Shelley heeft als ondertitel *de moderne Prometheus*. (Hij heeft in de mythologie het vuur van de goden gestolen om het aan de mensen te geven)
- AI heeft soortgelijke voorbeelden, vanaf de eerste boeken over robots die op hol slaan.
- Het idee is dat mensen -en alléén mensen- een vrije wil hebben. En omdat alleen mensen het vermogen hebben om daar mee om te gaan kan de vrije wil maar beter niet in machines gestopt worden.

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

4

4

Vrije wil is aan mensen voorbehouden

Twee angsten bij machines, AI en dieren die, door mensen aangestuurd, teveel op ons gaan lijken.

1. De machine of het dier wordt té menselijk en neemt eigen beslissingen die zich vaak tegen mensen keren.
2. De machine of het dier doet dom wat wij hebben opgedragen en dat loopt uit de hand. De mensen verliezen het vermogen om vrije wil uit te oefenen over het handelen van de machine.

Boeken als *Klara en de Zon* door Kazuo Ishiguro en natuurlijk Asimov's *I Robot* hebben dit thema een modern jasje gegeven. Juist AI geeft het debat over de vrije wil een nieuwe impuls.

Kritiek van de rede

- Wat kan ik weten? Een van de vragen die Kant stelt. (72) Het is opvallend dat de hiërarchische relatie God/metafysica en kennis nu afbrokkelt en de mens zichzelf moet zien te redden. Kant erkent de tegenstelling van een gedetermineerde natuur die zich aan wetten houdt en een vrije wil bij de mens.
- De tegenspraak lost hij op door antinomieën aan te wijzen die het gevolg zijn van verschillende kennisdomeinen. De vraag naar de tegenstelling is nu een vraag naar hoe de mens in elkaar zit waardoor deze twee waarheden voor hem kunnen bestaan.
- Metafysica wordt nu deel van de kritiek van de rede. Een grondig onderzoek naar hoe dat werkt bij mensen initieert de menswetenschappen.

De vragen van Kant

- Wat kan ik kennen?
 - Wat mag ik hopen
 - Wat moet ik doen?
 - Kortom wat is de mens?
- Juist omdat de denkende mens nu in het centrum van het kennen is terecht gekomen als het denkend subject (Descartes) moeten deze vragen beantwoord worden. God is waarschijnlijk, maar niet met de rede te bereiken, stelt Kant vast. De mens is aan zichzelf overgeleverd.

Copernicaanse wending van Kant

- Kant reageert op David Hume (1711-1776), die hem uit zijn 'dogmatische sluiwer' haalde door erop te wijzen dat er geen noodzakelijk verband is tussen oorzaak en gevolg.
- Kant antwoordt op de vraag: 'Wat kan ik weten?' dat wij mensen de wereld alleen kennen zoals wij die waarnemen. Dat klinkt logisch, maar dit is een Copernicaanse wending.
- Kant zegt dat ons kennen niet gevormd wordt door hoe de wereld is, maar dat wij de wereld kennen zoals ons denken dat mogelijk maakt.
- Kant zegt: 'De wereld op en voor zichzelf, het zogeheten Ding an sich, kunnen we nooit volledig kennen'. Onze waarneming hiervan is altijd beperkt en gekleurd door ons kenvermogen. Causaliteit, tijd en ruimte, zijn 'categorieën' waarmee ons verstand structuur aanbrengt in de waarneming van de werkelijkheid om ons heen.
- Zoals de zon niet om de aarde draait, zo weerspiegelt onze geest dus niet de wereld zoals die werkelijk is, maar slechts zoals die zich aan ons voordoet. Je kunt dit inzicht daarom beschouwen als 'een tweede copernicaanse wending', zegt Immanuel Kant.
- Verstand = kennen via deze bewerkingsschema's.
- Vernunft (rede) is het denken daarover.

Apriori en aposteriori

- Kant onderscheidt twee vormen van kennisverwerving.
- **A priori** is de kennis waarvoor je geen waarneming in de wereld nodig hebt. Vaak wordt wiskunde als voorbeeld gegeven maar daarover is discussie. Causaliteit is duidelijker omdat als die categorie niet voorafgaand bestaat, er veel waarnemingen wegvallen.
- **A posteriori** is kennis die gebaseerd is op de zintuiglijke ervaringen in de wereld. Bijvoorbeeld water kookt bij 100 graden.
- **Empiristen** hebben alleen ervaringen,
- **Rationalisten** alleen verstand,
- Volgens Kant hebben verstandelijke (a priori)- en zintuiglijke (a posteriori)-kennis elkaar nodig. 'Gedachten zonder inhoud zijn leeg, aanschouwingen zonder begrippen zijn blind', schrijft Immanuel Kant.

Categorische imperatief

- Wat moet ik doen? Het antwoord is niet meer gegeven in een door de hiërarchie bepaalde interpretatie van Gods woord. Maar kan iedereen nu doen wat hij of zij wil?
 - 'Handel zo dat je zou kunnen willen dat de maxime van je wil altijd tegelijk als principe van algemene wetgeving geldt.'
 - Categorisch = onvoorwaardelijk
 - Imperatief = gebiedende wijs
- Tegelijkertijd is er geen enkele concrete inhoud gegeven.
- Plicht ethiek = het gaat om de intentie, niet om de gevolgen en bij Kant is het plicht. De denkende mens voelt dat hij dit wil doen. Het verstand 'dwingt' je deze keuzes te maken.

Waarom is Kant zo belangrijk in de canon?

- Voorgaande maakt Kant tot een scharnierpunt in de filosofische canon. Dat is een gezaghebbende lijst van denkers, boeken of teksten. Filosofen reageren op elkaar en nieuwe denkers moeten zich tot de canon verhouden. Opleidingen volgen de canon om mensen in te voeren in het vakgebied. De canon is in verandering.
- We zien Kant terug in alle continentale filosofie tot op de dag van vandaag. De grote discussies van de jaren twintig tussen Cassirer en Heidegger bijvoorbeeld gaan over Kant.
- Hij dicht de kloof tussen empirisme en rationalisme en de filosofie gaat een volgende fase in.
- Hij markeert de start van de menswetenschappen.
- Hij schrijft over moderne staatsinrichting en het menselijk geweten.
- Hij luidt het tijdperk in dat de mens object en subject is van het wetenschappelijk onderzoek en filosofie. Dat brengt ons in verwarring tot op de dag van vandaag. Er is geen objectieve waarheid, ons rest alleen nog perspectieven. Pragmatisme, positivisme, existentialisme en fenomenologie zijn allemaal reacties op die verwarring.